

Sætningen (s. 107): »Landets forbedrede økonomiske situation og de mange skuffelser og tab, J.A.K.s tilhængere havde været ude for, bevirkede, at der kun var beskedent interesse for det nye selskab«, forekommer mig at rumme et stort element af cirkularitet. Hvad er »undergravende virksomhed« (s. 109), og hvad tjener citatet (s. 109-10), der polemiserer mod Kristiansen til? – er det også forfatterens mening, der udtrykkes, eller er det Kristiansens modpart i retssagen (Grell-Gjødvad), der indirekte skal karakteriseres? Når Kristiansens »ædle facade« (s. 111) »krakelerer«, er det da virkelig forfatterens mening, og hvis ja, burde da ikke implikationen have været taget op og uddybet tidligere, nemlig i kapitlet om K. E. Kristiansens personlighed og udvikling? Når Kristiansen reagerede »ved at indtage to forskellige holdninger« (s. 110), ser jeg ikke om disse to er uforenelige eller ej. Kun i første tilfælde finder jeg det understregning værd. Jeg kunne blive ved bogen igennem, men lad dette række. Alt i alt er manglende præcision tankemæssigt og/eller sprogligt med til at svække bogens kvalitet. Iøvrigt finder jeg appendixet med polemikken mellem forfatteren og den gamle J.A.K.-mand Peter Madsen underlødigt fra begge sider. Forfatteren siger hér naivt, at han (forf.) ikke er objektiv og at han *aldrig* har været det: »For historieskrivning, som for næsten al anden menneskelig virksomhed er objektivitet en umulighed«, fortæller han belærende den gamle J.A.K.-kæmpe. Et lille epistemologisk bolche at tygge på til gamle Peter Madsen!

En fundamental skævhed i bogen beror på den mangelfulde diskussion af valg af problemstilling. Det fremgår bl. a. af titlen, at forfatteren egentlig sigter komparativt. Vi ser på én krisebevægelse blandt mange. Men hvad er det forfatteren vil finde ud af, hvad er hans *problem*? Der er forskellige ansatser i bogen til svar. Forfatteren lægger således op til en biografi af bevægelsens stifter, evt. en psykologisk studie i vækkelsesprædikanters psykologi generelt. Der er også ansats til en nationaløkonomisk analyse af de økonomiske ideer bag J.A.K.-bevægelsen. Der er også ansatser til andre ting. Et organisationsteoretisk studie af en folkebevægelse f. eks. Uden at nævne Robert Michels navn strejfes problemet med oligarki og demokrati i organisationer (s. 146). Der er også ansats til en sociologisk analyse. Forfatteren refererer til Neil Smelsers bog om kollektiv adfærd og præsenterer læseren for noget han kalder Smelsers »teori«, der, sådan som den præsenteres, blot fremstår som en ansamling gloser. Forfatteren overlader os elskværdigt gloserne, idet han optimistisk håber herved at sætte læserne i stand til »at sætte de skildrede fænomener i en større sammenhæng« (s. 21). På nogle få sider taler forfatteren om J.A.K. som et politisk parti og på andre sider om bevægelsen som en vækkelsesbevægelse. Der er imidlertid hele tiden blot tale om koketteri med økonomiske, sociologiske, politologiske o. a. begrebsrammer eller teoriansatser, som forfatteren ikke har haft ressourcer til at gå ind i for alvor. Den benyttede speciallitteratur er f. eks. altfor latterlig lille af omfang blandt andet. Det forfatteren burde have gjort, var med langt større skarphed at have valgt og argumenteret for det aspekt, hvorunder han ønskede at anskue J.A.K.-bevægelsen. Der er rent faktisk gjort et valg, nemlig, kunne man sige, det at ville præsentere en første historisk, traditionel fremstilling af et stort materiale, som fortjenstfuldt er kulegravet.

Henning Bregnsbo

Ulf Olsson: Upprustning och verkstadsindustri i Sverige under det andra världskriget. Göteborg 1973. 172 sider.

I forordet til bogen konstaterer forfatteren at udforskningen af Sveriges historie under 2. verdenskrig hidtil har koncentreret sig om de politiske og militære begivenheder, mens den økonomiske udvikling er blevet forbigået. Det samme gælder i ganske vid udstrækning og med få, men gode undtagelser, også de andre skandinaviske lande. Det er derfor

fortjenstfuldt, at instituttet for økonomisk historie i Göteborg har taget arbejdet op under en samlende titel: *Under yttre tryck. Sektorer av svensk ekonomi 1939-1945*. Ulf Olssons bog er den første i serien.

Økonomerne har hidtil, skriver han, anset krigsårene for »normala« og derfor stort set forbigået dem; men ved i sit studie at sætte oprustningen i sammenhæng med maskinindustriens udvikling skulle det kunne bidrage til at integrere krigsårene i Sveriges økonomiske historie. Der henvises ikke i den forbindelse til den diskussion, der iøvrigt har været ført, om krigsårene også politisk og socialt kan betegnes som en parentes i de nordiske landes udvikling.

Ulf Olssons tanke er iøvrigt indlysende rigtig. Man må snarere undre sig over, at den skulle være original. Den betydning, som krigstidens oprustning med ordrer på teknisk avanceret produktion til dele af den svenske metalindustri har haft, skulle snarere kunne anskues som et industrielt »take-off«, end som parentes.

Det er ingen overraskelse, at den svenske politiske vilje til at opruste fulgte de udenrigspolitiske konjunkturer. Fra 1936, hvor man kan sige, at oprustningen begyndte, til 1938-39, hvor krigstruslen blev evident, videre til foråret 1940, hvor så at sige alt andet blev skubbet til side for at forcere oprustningen, frem til den sidste periode, hvor planerne og realiteterne igen kunne nå sammen, denne udvikling forklares naturligvis ikke af omstillingstider i svensk industri, men af den storpolitiske og militære udvikling.

I den svenske planlægning af oprustningen, hvis man kan kalde det planlægning, opstillede man en organisationsplan, og så søgte man indenfor en vis tidsfrist at fylde rammerne ud både m.h.t. uddannelse af personel og anskaffelse af materiel. Men hver gang blev planerne revideret i mere ambitiøs retning, længe inden de var blevet opfyldt. Der-til kom, at i den mest desperate periode købte svenskerne stort set, hvad der var at få, selvom det pågældende produkt ikke indgik i planerne.

Denne unægtelig noget kaotiske situation får Ulf Olsson til at mene, at det »knappast (er) meningsfullt att i efterhand söka rekonstruera »bristsituationen«s utveckling under tiden 1939-1945 för vare sig vapenslag eller hela krigsmakten, även om underlag för ett sådant arbete inte saknas«. Hvad »bristsituationen« er, får vi at vide lidt senere i den særdeles enkle operationelle definition. Det er efterspørgslen, altså den sædvanlige økonomiske terminologi; men den bestemmes ganske simpelt »i och med att den täcks«.

Forudsætningen for en så enkel operationel definition er, som Ulf Olsson meget rigtigt skriver, at behovene faktisk blev dækket. Dette spørgsmål skriver han sig uden om ved at påpege, at der jo ingen modsætning var mellem konsument (krigsmagten) og planlæggerne (staten (?)). De to kan betragtes som en enhed med stort set uindskrænket magt. »Således kan man räkna med att anskaffningen speglar den verkliga efterfrågan, vilken i sin tur alltså är lika med bristerna i försvarets materiella utrustning«. Dette ræsonnement er oplagt urimeligt. Den uindskrænkede magt, som staten (konsumenter og planlæggere tilsammen) havde, strakte jo ikke til at anskaffe det, som faktisk ikke var at få på markedet. Altså måtte man leve med »bristsituationer« (=udækket efterspørgsel) på en række områder i ganske lang tid.

Forudsætningen for ræsonnementets og dermed for den operationelle definitioners holdbarhed ville være at man betragtede hele krigsperioden under ét, at man altså i 1939 udstak en plan, der i 1945 blev nået, og at planerne ikke ændredes af, hvad man undervejs kunne skaffe og af storkrigens gang. Disse forudsætninger var ikke til stede.

Ulf Olsson trøster læseren med, at hans operationelle definition næppe indebærer nogen risiko for at man »förbiser någon brist p.g.a. att den inte kunde täckas«, for han vil i fremstillingen særlig behandle flaskehalsene.

Spørgsmålet om prioriteringerne på alle niveauer var rigtige, er et spørgsmål, som,

skriver han, »mögjligen hade kunnat besvaras om landet dragits in i krig«. Sandt nok, men spørgsmålet om prioriteringsovervejelserne er så sandelig ikke uinteressante. Skulle man fabrikere partisan-søm til levering om en måned, eller skulle man bruge fabrik og råstoffer til produktion af anti-panser, der først kunne være færdigt om et år? Hvad er en »flaskehals« uden prioriteringsovervejelserne?

Den særdeles jordnære pragmatisme præger bogen på godt og ondt. Den er, som nævnt, redelig og klar i sin gennemgang af de faktiske anskaffelser og af opbygningen af våbenproduktionen.

Maskinindustriens indtjening undersøges, så vidt materialet tillader. Der viser sig her den samme vanskelighed, som statsmagten stod overfor under krigen. Basismaterialet for firmaernes priskalkuler var og er ikke tilgængeligt. Dog konstateres det, at indtjeningen må have været ganske tilfredsstillende, og skattetrykket må, på trods af diverse ekstraordinære krigsskatter, have været meget moderat, fordi særdeles gunstige afskrivningsbestemmelser blev anset for nødvendige.

Organisatorisk betød oprustningen, som hele krigsforvaltningen iøvrigt, et intimt samarbejde mellem staten og industriens brancheorganisationer. I de centrale statslige organer, der havde til opgave at tilrettelægge krigsproduktionen og styre den, sad det private erhvervslivs repræsentanter tæt. Dette emne behandles nok noget for kortfattet; der er ikke meget om de uundgåelige interessekonflikter.

Bogen er velgørende fri for anti-profit-hetz og den modsatte pol, industri-apologi. Men en større sans for interessekonflikter ville nok have gjort undersøgelsen mere perspektivrig.

Henrik S. Nissen

Leonid Bresjnev: Erindringer fra krig og genopbygning. Det lille land. Genfødelse. København, forlaget Sputnik, 1978. 135 s., ill.

»Det lille land« er navnet på et sovjetisk brohoved, i hvis forsvar Bresjnev deltog som politisk officer under II Verdenskrig. »Genfødelse« betegner genopbygningen efter krigens ødelæggelser, nærmere betegnet Bresjnevs virksomhed som partisekretær i hhv. Saporosje- og Dnepropetrovskdistrikterne i Ukraine i årene 1945-1950.

Den nuværende sovjetiske førstemand's erindringer er meget på det jævne både indholdsmæssigt og stilistisk, hvilket dog ikke har forhindret Bresjnev i at have fået Leninprisen herfor (i motiveringen for tildelingen indgik dog også Bresjnevs erindringer fra en senere periode samt en henvisning til hans utrættelige kamp for fred). I bogens første del strejfer han lige Hitler-Stalin-pagten i 1939 og antyder, at han var »anti-fascist«, dvs. at han så med uvilje på forståelsen med det nazistiske Tyskland. Forf. hævder videre, at »imperialisterne« i årtier havde fyldt folks hoveder med de mest uhyrlige løgnehistorier om forholdene i Sovjetunionen, og at det derfor var vigtigt, at de sovjetiske soldater levede op til den store humanistiske mission som Europas befriere efter nazismens sammenbrud. Sejren viste ifølge Bresjnev »vort socialistiske lands storhed« og »de kommunistiske ideers altafgørende styrke«.

Bogens anden del indeholder mere af interesse og viser især en sovjetisk distriktssekretærs omfattende daglige virksomhed som altmuligmand og ikke mindst som den, der via sine politiske forbindelser opad i apparatet er i stand til at skaffe kritiske forsyninger til distriktet. Således skaffede Bresjnev ved en bestemt lejlighed 3.000 elektriske pærer ved en telefonisk henvendelse til Zdanov i centralkomiteen i Moskva. Telefonopringningerne kunne dog også gå den anden vej, og Bresjnev beretter bl. a. om en natlig opringning fra Stalin om, at tempoet i genopbygningen skulle forceres.